

Fukushima: als het onvoorstelbare zich stelt

Dirk Holemans

De draagwijdte van de kernramp in Fukushima kan nauwelijks overschat worden: de gebeurtenis stelt heel onze maatschappijordening, gestoeld op goedkope energie en een optimistisch geloof in de technologische beheersing van de natuur, in vraag.

De bouw van 54 kerncentrales op eilanden boven een geologische breuklijn is de perfecte veruitwending van onze moderne samenleving. De betekenis hiervan wordt duidelijk door te verwijzen naar twee grondleggers van het moderne denken: René Descartes en Francis Bacon. De eerste introduceerde het cartesiaanse wereldbeeld waarbij hij de mens radicaal scheidt van de natuur. Deze tweedeling leidt tot de opvatting dat de mens ongestoord kan ingrijpen in die natuur. Van Bacon kennen we het citaat 'kennis is macht', dat echter meer een opdrachtverklaring dan een vaststelling is. In zijn utopie *New Atlantis* luidt deze opdracht als volgt: 'het verleggen van de grenzen der menselijke heerschappij voor het tot stand brengen van alle mogelijke dingen.' En deze opdracht drijft de mens tot hybrisis: de hoogmoed van een mens die zijn beperkingen niet meer wil zien.

Dit verleggen van de grenzen krijgt in de twintigste eeuw een nieuwe dimensie door de ontwikkeling van moderne technologieën als chemie, gentechnologie en nucleaire technologie. Deze technologieën hebben ons zintuiglijk onteigend: nucleaire straling bijvoorbeeld zie je niet, ruik je noch proef je. Ook de tijdsdimensie is gewijzigd: de vernielde centrales in Japan zullen voor altijd ontoegankelijk gebied blijven. Ook de ruimtelijke grenzen zijn weggevallen: een radioactieve wolk kan een heel continent besmetten. Een vierde kenmerk is de onomkeerbaarheid: wat gebeurde in Tsjernobyl kan je nooit meer herstellen of goedmaken. De wereld is dan ook één groot openlucht-laboratorium geworden. Last but not least is het handelen onvoorspelbaar geworden: wat niet zou gebeuren, geschiedt toch. De beelden van de Japanse premier op televisie, die in feite moest toegeven dat ze helemaal niet wisten hoe de reactors onder controle te krijgen, zijn iconisch.

De Duitse socioloog Ulrich Beck vat deze kenmerken samen onder de noemer van de 'risicomaatschappij': de belangrijkste risico's waar de mensheid zich aan blootstelt zijn deze die we nu zelf fabriceren en verspreiden. Maar voor een werkelijk ethische reflectie moeten we teruggaan naar de denkers die zich na de Tweede Wereldoorlog bogen over het nucleaire. Dé filosoof van het atoomtijdperk is de filosoof Günther

Anders. Hij stelt dat waarneming en rede niet meer te vertrouwen zijn. Aan een hamer zie je nog wat je ermee kan doen, aan een kerncentrale kan je niet afleiden wat er kan gebeuren bij een ongeluk. We zitten met een gebrek aan fantasie: ons onvermogen om de effecten van ons handelen in kaart te brengen en te overdenken. De filosoof beschrijft onze blindheid voor de apocalyps: het verschrikkelijke wat we ons niet kunnen voorstellen, bijvoorbeeld in actuele termen een kernramp vlakbij een miljoenenstad als Tokyo. De mens kenmerkt zich door de kloof tussen de groeiende capaciteit van zijn technisch kunnen en het onvermogen om zich de catastrofale gevolgen van de technologie voor te stellen.

We hebben meer dan ooit nood aan een hedendaagse ethiek. De ondertussen verouderde ethiek van de moderne tijden gaat uit van handelen tussen individuen hier en nu, waarbij handeling en gevolg ervan duidelijk zijn. En een belangrijk principe van deze ethiek is dat onze handelingen geen schade berokkenen aan anderen. Bij kern-energie wordt deze ethiek tandoos en het schadeprincipe lastig om toe te passen. We hebben te maken met het handelen van grote organisaties waarbij we niet meer weten wie er precies verantwoordelijk is voor wat. En wat betreft het schadebeginsel: we weten dat er schade wordt toegebracht, maar we kunnen niet precies zeggen wie we schaden. Zijn het de direct omwonenden, heel de streek of gaat het ook om mensen die nog niet geboren zijn? Onze taak is om deze oude kennisopvattingen en morele categorieën te vervangen door nieuwe die ons terug in staat stellen tot ethisch handelen. Een belangrijk gegeven hierbij is het spanningsveld tussen creativiteit en hybrisis. Uiteraard moeten er ruimte blijven om nieuwe zaken te creëren, maar niet alles wat kan, is zomaar veroorloofd. En denken dat we de natuur kunnen beheersen, is een illusie die we best achter ons laten.

Het gaat niet louter om een opdracht voor ethici. Het gaat er om hoe we als samenleving vorm geven aan de toekomst. Dat betekent duidelijkheid over welke vormen van onzekerheid we aanvaardden, maar ook welke niet. En hoe we dit alles vertalen naar het beleid. De voorbije decennia is hier al belangrijk werk verricht, denk aan het verzorgingsprincipe. Het doel is het terug onder democratische controle te brengen van technologische ontwikkelingen. Want technologie is wetgeving: het is een van de meest bepalende elementen van ons leven, waarover we het minste te zeggen hebben. Uiteraard spreken we hier niet over sturing in detail, wel is sturing op afstand geboden aan de hand van heldere principes. Had de Westerse samenleving in haar naoorlogse periodes het principe van foutvriendelijkheid toegepast, de wereld had er heel anders uitgezien.

Op vlak van energiebeleid ligt de uitdaging vandaag hoe we een samenleving vorm kunnen geven, gebaseerd op hernieuwbare energiebronnen. Meer en meer studies tonen aan dat dit een realiseerbaar project is tegen 2050, als we er onmiddellijk voor gaan. Anders dan tijdens de oliecrisis in de jaren '70 kunnen we ons nu geen tweede foute keuze veroorloven om onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te vermindern. Het is nu zonder meer *now or never*. We hebben niet het recht om Russische roulette te spelen met de toekomstige generaties.